

Turbulente tijden in Groot-Amsterdam

Tien vragen en antwoorden

Nederlands economische groeimotor Groot-Amsterdam ontkomt niet aan de gevolgen van de crisis. Ondernemers hebben het dit jaar echter iets minder zwaar te verduren dan die in andere regio's: de economie krimpt met 'slechts' 3,7%. In 2010 blijft de groei echter iets achter bij die in de omliggende regio's. De terugslag in de dominante financiële en zakelijke dienstverlening, maar ook bij regionale pijlers als de groothandel en logistiek, heeft voor rake klappen gezorgd.

Amsterdamse ondernemers zijn duidelijk offensiever ingesteld dan de gemiddelde Nederlandse ondernemer, zo geeft de eerder dit jaar gehouden ondernemersenquête aan. Uitbreiding van het productenassortiment en het aantal distributiekanalen en investeringen in ICT en automatisering worden in deze regio duidelijk vaker genoemd.

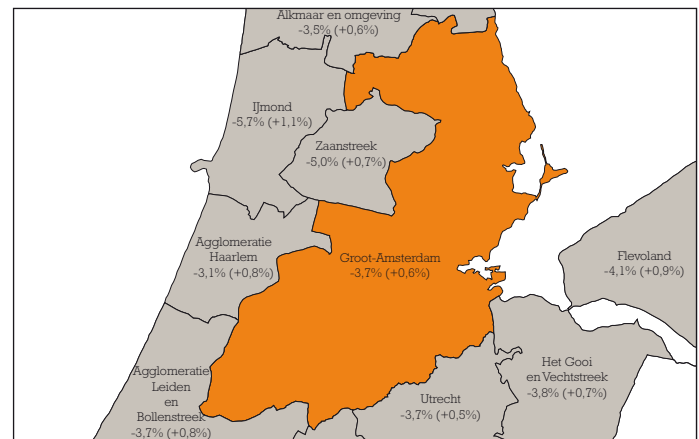
Door de regionale ondernemers is bovendien al volop voorgesorteerd op de mogelijkheden na de crisis. Volgens de ondernemers liggen er vooral kansen in het uitbreiden van bestaande markten. Opvallend is dat investeren in kwalitatief beter personeel en in bedrijfsoverdracht in deze regio vaker worden genoemd dan elders.

1. De economie staat in 2009 zwaar onder druk. In hoeverre geldt dit voor de regio Groot-Amsterdam?

Groot-Amsterdam onderscheidt zich in positieve zin van andere regio's in Nederland. Voor de regio wordt in 2009 een krimp van 3,7% verwacht, lager dan de voorziene landelijke krimp van 4,2%.

De iets minder diepe recessie in deze regio is het gevolg van de geringe aanwezigheid van de hard getroffen industriële bedrijven. Zo wordt landelijk een zesde van de productie gerealiseerd door industriële bedrijven, in de regio Amsterdam is dit slechts 8% (tabel 1).

Figuur 1 Verwachte economische groei in 2009 (en 2010) in Groot-Amsterdam en in omliggende regio's

Bron: ING Economisch Bureau

2. Hoe verhoudt de groei van Groot-Amsterdam zich in 2010 ten opzichte van omliggende gebieden?

Voor 2010 wordt de regionale groei in totaliteit een fractie lager geraamd (+0,6%) dan voor Nederland als geheel. De groei in Groot-Amsterdam volgend jaar blijft bovendien iets achter bij die in de omliggende regio's (figuur 1). Alleen Utrecht scoort nog een fractie lager. Die verschillen zijn goeddeels terug te voeren op de uiteenlopende manier waarop de economie is opgebouwd. Zo is in Groot-Amsterdam ten opzichte van de meeste omliggende gebieden sprake van geringere aanwezigheid van MKB en industriële bedrijven - de motoren van het herstel volgend jaar - en oververtegenwoordiging van grote financiële en daarmee sterk gerelateerde zakelijke dienstverleners. De achterstand op andere regio's zou nog groter geweest zijn als de regio niet zoveel exportgerichte transport- en groothandelsbedrijven had gehad.

Tabel 1 Samenstelling bedrijfsleven regio Groot-Amsterdam en bijbehorende groeiverwachtingen in Nederland

Samenstelling bedrijfsleven			Economische groei	
			2009	2010
Zak.dvl.	26%	+	-4,3%	0,6%
Fin.dvl.	14%	++	n.a.	n.a.
Groothandel	12%	+	-6,0%	1,0%
Transport/log.	11%	+	-9,5%	2,7%
Industrie	8%	--	-9,7%	2,9%
Zorg	7%	-	3,5%	3,0%
Overheid	5%	-	0,5%	0,6%
Milieu/cultuur	4%	=	0,2%	0,0%
Detailhandel	3%	-	-4,4%	-2,3%
Onderwijs	3%	-	1,8%	1,7%
Bouw	3%	-	-6,1%	-7,1%
Horeca	3%	+	-7,0%	-1,0%
Landbouw	1%	-	-2,1%	1,0%
Totaal	100%		-4,2%	0,7%

Bron: ING Economisch Bureau

Noot: ++ betekent duidelijke oververtegenwoordiging ten opzichte van de Nederlandse toegevoegde waarde structuur. + staat voor lichte oververtegenwoordiging. = staat voor "vergelijkbaar". - betekent lichte onderverteenwoordiging. -- staat voor sterke onderverteenwoordiging.

3. De regionale economie staat dus onder druk. Zie je dat ook al terug in een toename van het aantal faillissementen in de regio?

Het aantal faillissementen in de provincie Noord-Holland is in het eerste halfjaar van 2009 toegenomen met 46% ten opzichte van dezelfde periode vorig jaar. In vergelijking met Nederland (+67%) en de meeste andere provincies is dit een gunstiger ontwikkeling. De verklaring hiervoor is dat er relatief weinig – dit jaar zwaar getroffen – industriële bedrijven aanwezig zijn. Bovendien is het grootbedrijf sterk vertegenwoordigd en die hebben over het algemeen meer vlees op de botten dan kleine bedrijven.

De verwachting is dat het aantal faillissementen in de overige kwartalen van 2009 nog zal oplopen, omdat bij steeds meer bedrijven de mogelijkheden om tegenslagen op te vangen zijn uitgeput. Dit laatste geldt zeker voor de kleinschalige bedrijven in de regio. Over het algemeen zijn deze bedrijven beter toegerust de crisis ingegaan. De rek gaat er nu echter ook sneller uit. Zij voeren over het algemeen een minder professioneel incassobeleid, waardoor de debiteurenposities oplopen en langer openstaan. Daarnaast hebben kleinschalige bedrijven over het algemeen een lagere winstmarge. Als gevolg van de vraaguitval komen prijzen onder druk, waardoor kleinere bedrijven sneller hun producten met verlies op de markt moeten brengen.

Een gunstige ontwikkeling is dat er tegenover de 850 faillissementen in het eerste halfjaar 17.500 starters stonden.

Hoewel dit er 18% minder zijn dan in het eerste halfjaar van 2008, is er nog altijd een grote groep ondernemers, die – voornamelijk vanuit een positieve motivatie – durft te ondernemen en voldoende vertrouwen heeft in de toekomst.

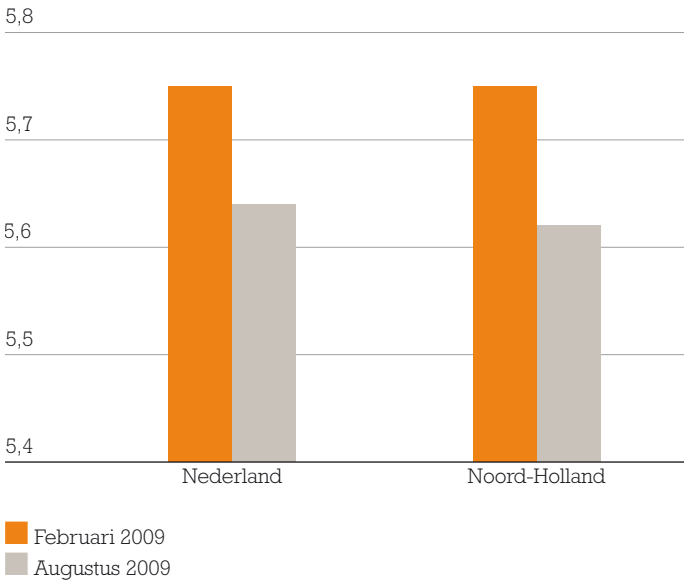
4. U spreekt wel over faillissementen, maar zijn banken hier niet debet aan door het stopzetten van kredietverlening aan ondernemingen?

Er is geen sprake van stopzetting van zakelijke kredietverlening. Eén van de kerntaken van een gezonde bank is kredietverlening aan particulieren en ondernemers. Er is wel sprake van minder vraag naar zakelijke kredieten. Ondernemers stellen investeringen uit. Ook verandert de reden voor bedrijven om krediet aan te vragen. Die is minder vaak specifiek gericht op groei en vaker bedoeld om het economisch dal door te komen. Dat maakt kredietaanvragen gemiddeld genomen risicovoller. ING blijft krediet verlenen aan goed geleide bedrijven, met een solide financiële basis, een heldere strategie en duidelijke prognoses.

5. Ondanks de economische krimp en vele faillissementen zie ik ook nog veel activiteit om me heen. Hoe verklaart u dat?

De teruggang in de vraag naar goederen en diensten zorgt voor minder economische activiteit. Niet voor niets verwacht een flink deel van de ondernemers voor 2009 nog steeds een negatieve ontwikkeling van productie, orders en omzet. Dit wil echter niet zeggen dat iedere ondernemer de teruggang hetzelfde ervaart. Het blijft immers zo dat wanneer de

Figuur 2 Rapportcijfer voor economisch klimaat gegeven door ondernemers in Nederland en de provincie Noord-Holland, februari en augustus 2009

Bron: ING Ondernemersenquête, februari en augustus/september 2009

productie met 5% terugvalt er nog steeds 95% wel geproduceerd wordt. Veel bedrijven blijven dus wel degelijk actief. Bovendien zijn vele ondernemers van huis uit rasoptimisten.

Eén van de uitkomsten van de in augustus 2009 door ING Economisch Bureau gehouden ondernemersenquête is dat ondernemers in de provincie Noord-Holland hetzelfde cijfer voor het economisch klimaat in 2009 geven als de gemiddelde Nederlandse ondernemer. Ook is net als in

Tabel 2 Door ondernemers in de regio Groot-Amsterdam genoemde meest maatregelen om de crisis te bestrijden

Offensief

Verhogen van het serviceniveau	64%
Meer investeren in ICT en automatisering	50%
Aanbrengen organisatorische verbeteringen	46%

Defensief

Lagere inkoopkosten	53%
Lagere personeelskosten	26%
Lagere voorraadkosten	21%

Bron: ING Enquête Week van de Ondernemer 2009

geheel Nederland de waardering sinds de vorige meting in februari in dezelfde mate gezakt, van 5,75 naar iets boven de 5,6 (zie figuur 2).

Het is logisch dat u als ondernemer op zoek gaat naar veranderingen die het bedrijf de kans bieden om de economische crisis succesvol door te komen. Hierbij kan een onderscheid worden gemaakt tussen verdedigen (defensief) en de aanval (offensief) (tabel 2). In de eerste groep vallen maatregelen zoals het verlagen van de kosten. Het schrappen van personeel is hier een duidelijk voorbeeld van. Naast de verdediging kan een bedrijf ook kiezen voor de aanval en juist nu op zoek gaan naar verhoging van het serviceniveau, nieuwe markten of het aanbrengen van organisatorische veranderingen, bijvoorbeeld ter verhoging van de efficiency en effectiviteit van het bedrijf zodat klanten beter of sneller worden bediend.

Opvallend is dat Amsterdamse ondernemers duidelijk offensiever zijn ingesteld dan de gemiddelde Nederlandse ondernemer, zo geeft de eerder dit jaar gehouden ondernemersenquête (265 respondenten) aan.

Uitbreiding van het productenassortiment en het aantal distributiekanaalen, investeringen in ICT en automatisering alsmede het aanpassen van bestaande samenwerkingsverbanden worden in deze regio duidelijk vaker genoemd. Wel wordt er in vergelijking met andere regio's minder belang gehecht aan verhoging van het serviceniveau.

Aan defensieve maatregelen (zie tabel 2) wordt in Amsterdam iets minder waarde gehecht dan elders in het land.

Tabel 3 Kansen voor ondernemers in Noord-Holland na de recessie *

Bestaande markten uitbreiden	62%
Ontwikkelen van nieuwe producten	30%
Investeren in kwalitatief beter personeel	25%
Inventariseren mogelijke samenwerkingspartners	17%
Nieuwe buitenlandse markten betreden	16%
Bedrijfsoverdracht of voorbereiding daarvan	14%

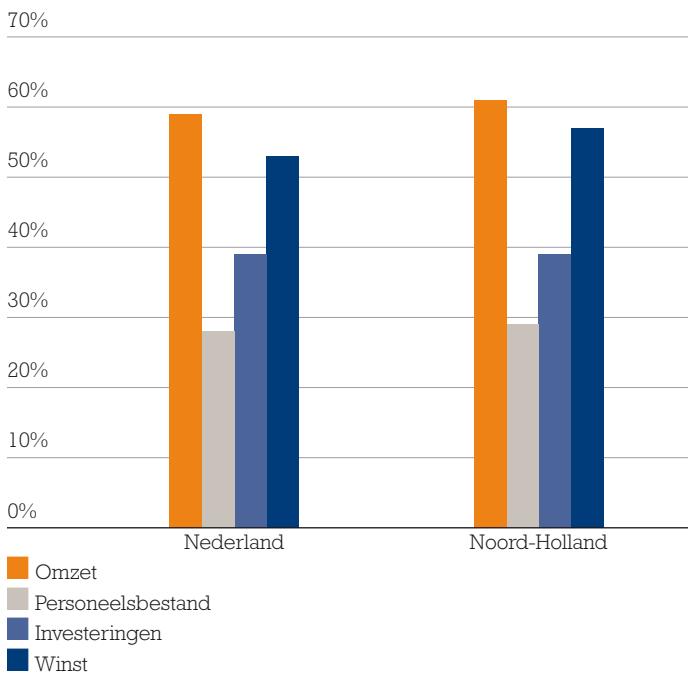
* Op basis van maximaal drie door de ondernemers gegeven antwoorden.

6. Hoe zit het in Noord-Holland met het ondernemersvertrouwen ten aanzien van 2010?

Uit de ING ondernemersenquête blijkt dat het optimisme onder ondernemers in de provincie Noord-Holland groot is (figuur 3):

- zes van de tien ondernemers verwacht een hogere omzet,
- vier op de tien een toename van de investeringen,
- drie op de tien gaat uit van groei van het personeelsbestand,
- ruim de helft van de ondernemers verwacht een winststijging.

Figuur 3 Percentage ondernemers dat stijging verwacht in 2010 voor omzet, personeel, investeringen en winst

Bron: ING Ondernemersenquête, augustus/september 2009.

Ondernemers in Noord-Holland zijn vrijwel even positief over de ontwikkeling van omzet, personeelsbestand en investeringen als de gemiddelde Nederlandse ondernemer. Op het gebied van winstgevendheid zijn ze wel positiever. 57% van de regionale ondernemers verwacht in 2010 een winststijging te realiseren. Voor 2009 ligt dat op 29%.

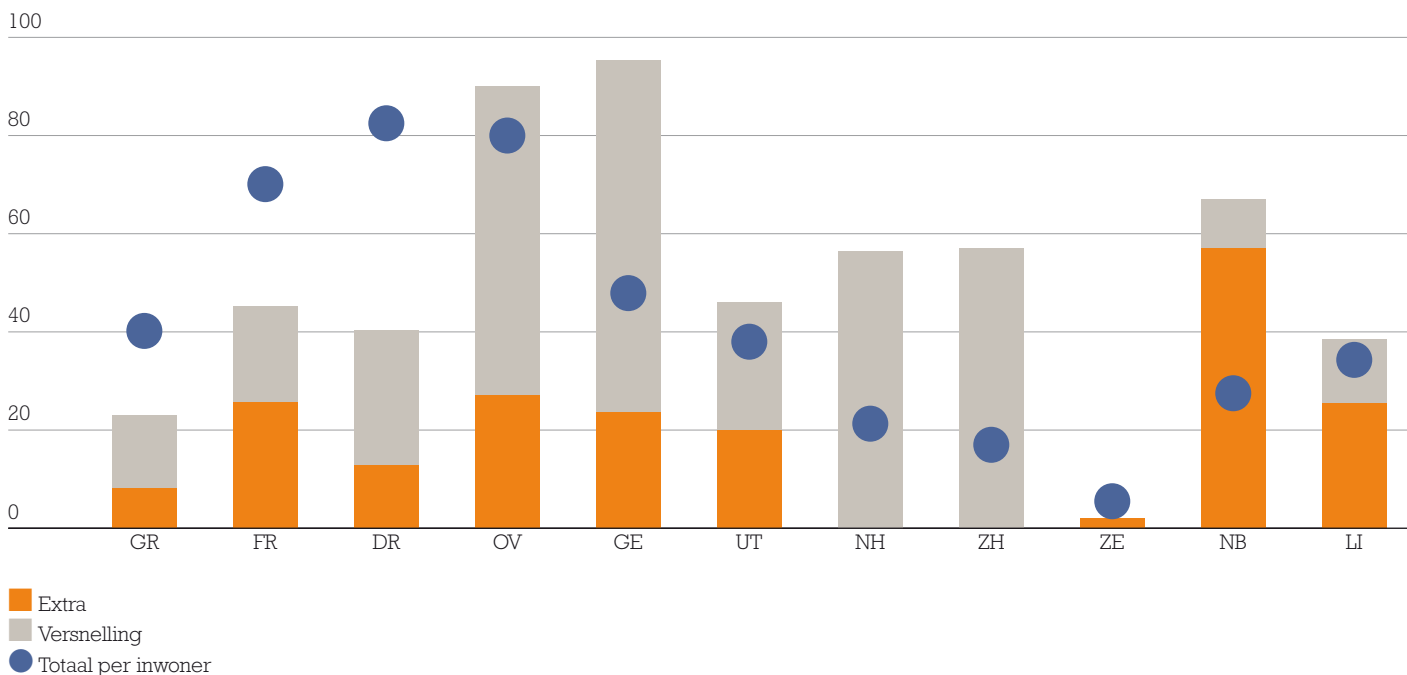
7. Gesproken over kansen tijdens en na de crisis. Hoe pakken ondernemers in deze regio dit aan?

Ondernemers in Noord-Holland zien zodra de crisis voorbij is vooral kansen in het uitbreiden van bestaande markten (tabel 3). Het hoge aandeel ondernemers dat in deze richting denkt, ligt in lijn met het Nederlands gemiddelde. Ondernemers in deze regio noemen het investeren in kwalitatief beter personeel en in bedrijfsoverdracht of de voorbereiding daarvan duidelijk meer dan elders in ons land. Het investeren in duurzaamheid en maatschappelijk verantwoord ondernemen wordt juist iets minder vaak genoemd.

8. De overheid is druk doende om de negatieve effecten van de crisis te verzachten. Wat merken ondernemers in de regio Groot-Amsterdam hiervan?

Bedrijven in Groot-Amsterdam hebben in 2008 voor ruim € 12 miljard geïnvesteerd. Gezien het huidige pessimisme onder ondernemers zal dat bedrag dit jaar niet geëvenaard worden. Rekening houdend met een afname van 14% (verwachting voor Nederland) zal het bedrijfsleven in deze regio in 2009 circa € 1,7 miljard minder investeren.

Figuur 4 Extra en naar voren gehaalde investeringen door provincies in 2009 en 2010 (in miljoenen euro's)

Bron: IPO (data Flevoland niet beschikbaar)

Daar staat tegenover dat de provinciale en gemeentelijke overheden druk doende zijn om de economie juist te stimuleren via naar voren gehaalde overheidsinvesteringen. De provincie Noord-Holland heeft € 57 miljoen aan investeringen naar voren gehaald (figuur 4). Zij investeert in herstructurering van bedrijventerreinen, waterprojecten en het opknappen van monumenten en cultureel erfgoed. In tegenstelling tot andere provincies maakt Noord-Holland geen extra budget vrij en is daarmee aan de zuinige kant. Ten opzichte van andere provincies is de omvang van de extra of versnelde investeringen dan ook vrij laag, met € 21 per persoon.

9. Wat zijn volgens ING regiodirecteur Wim Jansen de ingrediënten om succesvol de crisis door te komen?

Ondanks dat het belang van korte termijn actie in dit economisch tijdstip groot is, mag de langetermijnvisie niet uit het oog worden verloren. Dit geldt voor bedrijven maar ook voor de (regionale) overheden. De economische situatie vraagt erom nu in te zetten op duurzame investeringen, waarmee de structuur van de economie versterkt kan worden. Hiermee bedoel ik investeringen in de bereikbaarheid, maar ook in onderwijs en arbeidsmarkt.

Belangrijke begrippen voor de toekomst zijn 'kennis-economie', 'leefkwaliteit' en 'duurzaamheid'. Wanneer we ons realiseren dat Groot-Amsterdam met een aandeel van ruim 11% in de Nederlandse economie een rol als groeimotor van de Nederlandse economie inneemt, is het ook in het landsbelang dat duurzaam in de regionale economie wordt geïnvesteerd. Bovendien zal de bevolking van Amsterdam de komende vijftien jaar naar verwachting met 90.000 groeien, wat om de nodige investeringen vraagt.

Er worden in deze richting al enkele goede maatregelen genomen. Zo is de bouw van de tweede Coentunnel een belangrijke stap vooruit, waarmee belangrijke verstopte verkeerspunten op de A8 en A10 worden verlicht. Daarnaast wordt de Noord-Zuidlijn na verschillende tegenslagen toch afgebouwd wat, hoewel budgettair belastend, ook een positief economisch effect heeft. Op arbeidsmarktgebied wordt ingezet op het verlengen van schoolcarrières en begeleiding "van werk naar werk". Dit jaar is de jeugdwerkloosheid in Amsterdam echter sterk toegenomen. Maar ook onder andere groepen stijgt de werkloosheid flink. Het is duidelijk dat hier een korte termijn uitdaging ligt.

Voor Groot-Amsterdam is het cruciaal dat Schiphol zijn 'hub-functie' voor goederen en reizigers behoudt en snel weet aan te haken bij economisch herstel. Hier hangt een belangrijk deel van het bruto regionaal product mee samen. Bovendien verdienen circa 50.000 werknemers hier hun inkomen. Het uitstralingseffect is daarmee groot. Om de haven en de handelspositie van Amsterdam te versterken is voorts een besluit tot aanlegging van een tweede Zeesluis bij IJmuiden van belang. Verder is het van grote betekenis

dat de ontwikkeling van de Zuidas verder doorgang vindt en de decentrale overheid inspanningen blijft leveren om buitenlandse bedrijven en hoofdkantoren naar de stad te trekken. Hiermee kan een impuls aan de regionale economie worden gegeven. Ook blijft het faciliteren van ondernemerschap bij uitstek in deze tijd essentieel. Startende bedrijven zijn niet alleen van belang voor de werkgelegenheid en dynamiek van de regio, maar waarborgen ook een vernieuwend karakter van het regionale bedrijfsleven.

Op u als ondernemer zal thans de kracht - naast de noodzakelijke kostenreductie - vooral moeten komen uit het durven ondernemen. Noodzakelijke investeringen in bijvoorbeeld ICT zullen moeten worden doorgezet. Anderzijds is ingrijpen en aanpassen noodzakelijk. Dit kan bijvoorbeeld door afbouw van voorraden, professionalisering van debiteurenbeheer of het creëren van nieuwe kansen met internationaal zakendoen. Als de vraag wegvalt, moet je een beslissing nemen en direct opschakelen om de kosten te drukken of de omzet op peil te houden. ING wil u hier waar mogelijk graag bij ondersteunen. Veel Amsterdamse bedrijven hebben de capaciteit al teruggeschroefd. De flexibele schil heeft in de eerste helft van dit jaar haar waarde al bewezen. Zodra je gaat of moet reorganiseren, pak dan ook door en creëer opnieuw een flexibele schil. Blijf ook in commerciële zin alert; onlangs bleek nog dat meer dan de helft van de opdrachtgevers in de transport en logistiek zich dit jaar oriënteert op een andere partner. Het komt nu aan op goed ondernemerschap, durf, daadkracht en initiatief.

Om de regio aantrekkelijk te houden voor het bedrijfsleven is het mijns inziens goed om aan te sluiten bij de wensen van ondernemers. Zo blijkt uit de eerder genoemde ondernemersenquête dat een groot deel van de ondernemers na de crisis kansen ziet in het uitbreiden van markten. De beleidsaandacht van de gemeenten en provincie voor vernieuwende activiteiten in de diverse sectoren waaronder ICT en life sciences, maar ook in een project als 'Bloomingdale' bij Aalsmeer past geheel in deze ondernemersvisie. Investeren in innovatieve en creatieve sectoren zal de regionale economie naar de toekomst toe dynamischer, minder afhankelijk van de financiële sector en kansrijker maken. Ook met een meer internationale oriëntatie zal het bedrijfsleven in de regio Amsterdam de mogelijkheden kunnen vergroten. ING wil graag meedenken hoe dat te verwezenlijken. Noemenswaardig is ook de verwachting van diezelfde ondernemers dat er na de crisis weer volop geïnvesteerd gaat worden in 'human capital'. Het is goed dat ondernemers zich bewust zijn van de beperkte houdbaarheid van de huidige ruimere arbeidsmarkt. Dit geldt bij uitstek voor Amsterdam. Gezien de sterke vergrijzing, de veranderende beroepsbevolking en de groeiende vraag naar goed opgeleid personeel, blijft een goede aansluiting tussen arbeidsmarkt en onderwijs van levensbelang voor de aantrekkelijkheid van de regio. Amsterdam kent weliswaar een steeds grotere groep hoog opgeleiden, er is nog steeds een grote groep laag opgelei-

den. Bovendien sluiten onderwijskwalificaties niet goed aan en bestaat het gevaar dat de praktijkervaring door de crisis onder druk komt te staan.

De grote toeloop van studenten naar Amsterdamse universiteiten dit jaar is een zegen voor de stad, maar laten we er ook voor zorgen dat hierdoor de kwaliteit van onderwijs op peil blijft. De Universiteit van Amsterdam werd onlangs nog bekroond met een plaats in de top 50 van beste universiteiten ter wereld. Er zal meer geld naar het onderwijs moeten vloeien om dit niveau tenminste te kunnen handhaven en daarmee de arbeidsmarkt van Amsterdam te versterken.

Wim Jansen,
directeur Business Banking ING Regio Amsterdam

10. Ten slotte: wat vinden de ondernemers zelf de beste ideeën om de recessie door te komen?

Van de vele suggesties van ondernemers over ondernemen en overleven in de huidige turbulente tijden, hebben wij de volgende zeven meest aansprekende geselecteerd:

- 1) Geef juist nu gas door bijvoorbeeld te investeren in extra verkopers, daar waar je concurrenten op de rem staan. Tegen de stroom inzwemmen heeft bedrijven nog nooit windeieren gelegd.
- 2) Wees als ondernemer anders dan anderen, zorg dat je voortdurend in beweging bent, innoveer, maak gericht reclame en wees altijd doelgericht, zodat uiteindelijk de klant het jou gunt.
- 3) Haal nu vast goede mensen binnen, om straks voorbereid te zijn op een nieuwe periode van groei.
- 4) Zet het personeel op scherp, laat ze meer meedenken, creatiever worden en bevorder een flexibele instelling.
- 5) Versterk de organisatie met zzp-ers.
- 6) Zorg enerzijds voor een nog betere timing van de inkoop in relatie tot de betaaltermijn en anderzijds voor een nog betere afstemming van het moment van leveren en het moment van verkoopkansen.
- 7) Blijf de uitgestippelde lijn volgen ondanks de vele invloeden van buitenaf en wees overtuigd van "je eigen gelijk".

Disclaimer

De informatie in dit rapport geeft de persoonlijke mening weer van de analist(en) en geen enkel deel van de beloning van de analist(en) was, is, of zal direct of indirect gerelateerd zijn aan het opnemen van specifieke aanbevelingen of meningen in dit rapport. De analisten die aan deze publicatie hebben bijgedragen voldoen allen aan de vereisten zoals gesteld door hun nationale toezichthouders aan de uitoefening van hun vak. Deze publicatie is opgesteld namens ING Bank N.V., gevestigd te Amsterdam en slechts bedoeld ter informatie van haar cliënten. ING Bank N.V. is onderdeel van ING Groep N.V. Deze publicatie is geen beleggingsaanbeveling noch een aanbieding of uitnodiging tot koop of verkoop van enig financieel instrument. Deze publicatie is louter informatief en mag niet worden beschouwd als advies. ING Bank N.V. betreft haar informatie van betrouwbaar geachte bronnen en heeft alle mogelijke zorg betracht om er voor te zorgen dat ten tijde van de publicatie de informatie waarop zij haar visie in dit rapport heeft gebaseerd niet onjuist of misleidend is. ING Bank N.V. geeft geen garantie dat de door haar gebruikte informatie accuraat of compleet is. De informatie in dit rapport kan gewijzigd worden zonder enige vorm van aankondiging. ING Bank N.V. noch één of meer van haar directeuren of werknemers aanvaardt enige aansprakelijkheid voor enig direct of indirect verlies of schade voortkomend uit het gebruik van (de inhoud van) deze publicatie alsmede voor druk- en zetfouten in deze publicatie. Auteursrecht en rechten ter bescherming van gegevensbestanden zijn van toepassing op deze publicatie. Overneming van gegevens uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron wordt vermeld. In Nederland is ING Bank N.V. geregistreerd bij en staat onder toezicht van De Nederlandse Bank en de Autoriteit Financiële Markten.

De tekst is afgesloten op 28 oktober 2009.

**Meer weten?
Kijk op ING.nl
Of bel met**

**Rico Luman,
Henk van den Brink,**
ING Economisch Bureau
**020 563 98 93
020 563 95 06**

Wim Jansen,
Regiodirecteur Business Banking
ING Regio Amsterdam
020 562 58 33

